

Psicologia jurídica

Francisca Fariña
Manuel Vilariño
Ramón Arce

PID_00211368

Material docent de la UOC

Francisca Fariña

Catedràtica de Psicologia Jurídica del Menor a la Universitat de Vigo, degana de la Facultat de Ciències de l'Educació i Esport de la Universitat de Vigo, presidenta de la Societat Iberoamericana de Justícia Terapèutica i psicòloga forense a la Unitat de Psicologia Forense de la Universitat de Santiago de Compostel·la. Ha publicat nombrosos articles científics i capítols de llibres sobre psicologia jurídica, especialment en les temàtiques del menor i la família, i ha editat més de 30 monografies en l'àmbit de la psicologia; a més, és editora associada en quatre revistes d'investigació. De la seva tasca investigadora s'han derivat diferents procediments i protocols d'actuació d'ús freqüent en les pericials judicials (p. ex., la creació i validació d'un protocol d'avaluació forense en casos de família, l'avaluació forense de la dissimulació, avaluació forense del dany moral) i programes d'intervenció com el "Programa Ruptura de Parella, no de Família" i "Programa Galícia de Reeducació de Maltractadors". Per la seva tasca investigadora ha obtingut diversos premis entre els quals destaquen el Premi Nacional d'Investigació Educativa en l'edició de 2003 i 2004, concedits pel Ministeri d'Educació i Ciència, i la Medalla de Plata al Mèrit Penitenciari del Ministeri de l'Interior i Institucions Penitenciàries, igualment ha estat significada apareixent en el llibre *Investigadoras gallegas*.

Manuel Vilarinho

Doctor en Psicologia i màster en Psicologia Jurídica per la Universitat de Santiago de Compostel·la. Ha estat professor a la USC i a la Universidade Lusófona do Porto (Porto, Portugal) en la qual també va exercir funcions de coordinador científic en el màster de Psicologia forense. En l'actualitat és membre de la Unitat de Psicologia Forense de la Universitat de Santiago de Compostel·la i imparteix docència en el màster d'Atenció especialitzada a persones i familiars amb malaltia d'Alzheimer de la Universitat de Salamanca i en el màster universitari de Prevenció de riscos laborals de la Universitat de Vigo. Desenvolupa la seva activitat professional i investigadora en l'àmbit de la psicologia jurídica i forense, i té nombroses contribucions científiques en revistes, llibres i congressos de prestigi que li han valgut el reconeixement del Premi Professor D. Mariano Yela a l'Investigador Novell en Psicologia Jurídica (any 2013), que concedeix la Societat Espanyola de Psicologia Jurídica i Forense. També ha rebut el Premi Extraordinari de Doctorat de la Facultat de Psicologia de la Universitat de Santiago de Compostel·la.

Ramón Arce

Catedràtic de Psicologia Jurídica i Forense a la Universitat de Santiago de Compostel·la i director de la Unitat de Psicologia Forense de la Universitat de Santiago, on exerceix com a psicòleg forense. Els seus temes d'investigació inclouen la presa de decisions legals, la predicció del comportament delictiu, l'avaluació de la simulació/dissimulació, el testimoni, la valoració de la credibilitat i qualsevol altre tema relacionat amb la psicologia jurídica i forense. Ha publicat nombrosos llibres i articles científics sobre psicologia jurídica i forense, i de la seva tasca investigadora s'han derivat diferents procediments i protocols d'actuació d'ús freqüent en les pericials judicials (p. ex., un protocol d'entrevista a menors testimoni, un procediment d'entrevista a discapacitats, un protocol d'entrevista clinicoforense, un protocol d'avaluació global del testimoni o el sistema d'avaluació global). Per la seva tasca investigadora ha obtingut diversos premis de recerca entre els quals destaca, per les seves aportacions a la predicció del comportament delictiu, el Premi Nacional d'Investigació Educativa en les edicions de 2003 i 2004 concedit pel Ministeri d'Educació i Ciència. De les seves investigacions s'han derivat intervencions en el fòrum de justícia, el tractament de penats o la intervenció amb famílies en processos de separació. Per aquestes transferències de coneixement se li ha concedit la Medalla de Plata al Mèrit Penitenciari del Ministeri de l'Interior i Institucions Penitenciàries.

L'encàrrec i la creació d'aquest material docent han estat coordinats pel professor: Josep Maria Tamarit (2014)

Primera edició: febrer 2014
 © Ramón Arce, Francisca Fariña, Manuel Vilarinho
 Tots els drets reservats
 © d'aquesta edició, FUOC, 2014
 Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona
 Disseny: Manel Andreu
 Realització editorial: Oberta UOC Publishing, SL
 Dipòsit legal: B-16.539-2014

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny general i la coberta, no pot ser copiada, reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap manera ni per cap mitjà, tant si és elèctric com químic, mecànic, òptic, de gravació, de fotocòpia o per altres mètodes, sense l'autorització prèvia per escrit dels titulars del copyright.

Introducció

La psicologia jurídica es pot definir com l'aplicació de la psicologia a la intersecció entre aquesta disciplina i el dret. En aquest sentit, es troba conformada per tantes psicologies jurídiques com camps d'interacció hi hagi entre la psicologia i el dret (psicologia forense, psicologia judicial, psicologia penitenciària, etc.). Davant aquest panorama no és estrany que representi una de les àrees de la psicologia que més ha crescut en les últimes dècades.

Els materials docents que componen aquesta assignatura pretenen oferir una perspectiva global de la psicologia jurídica, abordant diferents àmbits d'actuació del psicòleg jurídic, encara que sense poder ser prou exhaustius per a incloure totes les temàtiques pròpies de la disciplina. Concretament, els materials es divideixen en tres mòduls.

El primer mòdul presenta un caràcter introductor per a iniciar l'estudiant en els coneixements de la psicologia jurídica. D'aquesta manera, es durà a terme un breu abordatge epistemològic i històric de la disciplina, s'oferiran una sèrie de coneixements tècnics per desenvolupar processos d'identificacions de persones (rodes de reconeixement) i, finalment, s'aprofundirà en la simulació de símptomes, fenomen d'importància crucial per a la psicologia jurídica i, de manera més concreta, per a la psicologia forense.

En el segon mòdul s'oferiran una sèrie de coneixements propis de la psicologia forense, entesa com a subdisciplina de la psicologia jurídica, que es caracteritza per l'aplicació del saber psicològic a la sala de justícia; això és, actua com a mecanisme auxiliar de la justícia en fornir el decisor de coneixements propis de la psicologia. D'aquesta manera, s'abordarà el concepte de *dany psíquic* i com es pot avaluar en les víctimes de delictes, es presentaran tècniques per a l'obtenció de la declaració en diferents tipus de poblacions i procediments dirigits a l'estudi de la credibilitat. I es culmina el mòdul amb el sistema d'avaluació global d'Arce i Fariña, sistema que, conjuminant diferents aportacions concretes, possibilita una avaluació psicologicoforense completa.

En l'últim mòdul es fa una aproximació als processos judicials i, més concretament, a les decisions que s'hi prenen i les possibilitats que la psicologia jurídica ofereix per millorar-ne la qualitat. En conseqüència, es tractarà de temes relatius a l'estudi psicològic del jurat, la psicologia dels jutges i la formació d'advocats. Addicionalment, i d'una manera concisa, es proposarà la mediació com una alternativa adequada per a la resolució de situacions conflictives com ara la separació o el divorci.

Objectius

1. Conèixer les principals fites històriques de la psicologia jurídica.
2. Integrar la diversitat terminològica i conceptual existent amb relació a la psicologia jurídica i conèixer-ne els principals marcs d'actuació.
3. Identificar els principals factors que condicionen els processos d'identificació de persones.
4. Ser capaços de desenvolupar rodes de reconeixement basades en criteris científics.
5. Diferenciar entre psicologia clínica i forense, ser conscients de la necessitat d'estudiar i controlar la simulació en les avaluacions forenses i conèixer tècniques útils per a aquesta finalitat.
6. Identificar els diferents criteris diagnòstics que conformen el trastorn per estrès posttraumàtic, com a mesura primària del dany psíquic en víctimes d'actes delictius, i conèixer un protocol d'avaluació forense dissenyat per mesurar-lo.
7. Conèixer les principals tècniques d'entrevista útils per a obtenir la declaració i l'avaluació de la simptomatologia clínica dins del context judicial.
8. Descriure els aspectes elementals del funcionament de les diferents aproximacions dirigides a l'estudi de la credibilitat de les declaracions i la detecció de la mentida.
9. Conèixer l'abast i la utilitat de les tècniques que es fonamenten en l'anàlisi de contingut del testimoni.
10. Conèixer els diferents punts que integren el sistema d'avaluació global.
11. Conèixer el paper del jurat dins del procés de decisió judicial, les seves limitacions i els seus avantatges, les variables que intervenen en els processos de deliberació i que els condicionen, i com s'estableix la seva composició definitiva.
12. Conèixer com està delimitada legalment la figura del jutge, en què consisteix el procés de socialització judicial, les característiques principals de les sentències judicials, i el concepte de *disparitat*, i també les variables que el modulen i les estratègies per a reduir-la.

- 13.** Identificar els coneixements derivats de la recerca psicològica que puguin ser útils per a l'exercici de l'advocacia, com les variables que hi ha en les decisions grupals (jurats, escabins o tribunals), el moment i la manera propicis per a la presentació dels testimonis i les proves, els factors que incrementen la credibilitat dels testimonis, i les destreses pròpies de l'advocat.

- 14.** Conèixer el concepte de *mediació* i els principis que la regeixen en assumptes de família, els avantatges de la mediació enfront de la resolució contenciosa i les fases que conformen el procés mediador.

Continguts

Mòdul didàctic 1

Aspectes introductoris de la psicologia jurídica

Francisca Fariña, Manuel Vilariño i Ramón Arce

1. Psicologia i dret. Desenvolupament històric
2. Definició de *psicologia jurídica*, consideracions legals i marcs d'actuació
3. Rodes de reconeixement: identificació de persones per testimonis presencials
4. Diferències entre l'avaluació clínica i la forense

Mòdul didàctic 2

Avaluació psicològica en el context legal

Francisca Fariña, Manuel Vilariño i Ramón Arce

1. Psicopatologia clínica i forense
2. Tècniques d'entrevista forense per a obtenir la declaració
3. Detecció de mentides i credibilitat de les declaracions
4. Una proposta integradora: el sistema d'avaluació global d'Arce i Fariña

Mòdul didàctic 3

Judicis i presa de decisions

Francisca Fariña, Manuel Vilariño i Ramón Arce

1. L'estudi del jurat: procés, capacitació i selecció
2. Psicologia dels jutges
3. Formació d'advocats
4. La mediació intra- i extrajudicial

Bibliografía

American Psychiatric Association (2013). *DSM-5. Diagnostic and statistical manual of mental disorders*. Washington, DC: American Psychiatric Publishing.

Alonso-Quecuty, M. L. (1993). "Interrogando a testigos, víctimas y sospechosos: La obtención de la declaración". A: M. Diges; M. L. Alonso-Quecuty (ed.). *Psicología forense experimental* (pàg. 85-98). València: Promolibro.

Alonso-Quecuty, M. L. (1995). "Psicología y testimonio". A: M. Clemente (ed.). *Fundamentos de la psicología jurídica* (pàg. 171-184). Madrid: Fundación Universidad Empresa.

Alpert, L. (1981). "Learning about trial judging. The socialization of state trial judges". A: J. Cramer (ed.). *Courts and judges*. Beverly Hills: Sage.

Arce, R.; Fariña, F. (2001). *Construcción y validación de un procedimiento basado en una tarea de conocimiento para la medida de la huella psíquica en víctimas de delitos: La entrevista clínico-forense* (Manuscrit inèdit). Universidad de Santiago de Compostela.

Arce, R.; Fariña, F. (2003). "La obtención del testimonio y evaluación de la veracidad de las declaraciones". A: G. Buela-Casal; D. Bunde; E. Jiménez (comp.). *Manual de psicología forense*. Madrid: Biblioteca Nueva.

Arce, R.; Fariña, F. (2006). "Psicología del testimonio: Evaluación de la credibilidad y de la huella psíquica en el contexto penal". A: Consejo General del Poder Judicial (ed.). *Psicología del testimonio y prueba pericial* (pàg. 39-103). Madrid: Consejo General de Poder Judicial.

Arce, R.; Fariña, F. (2007). "La posible simulación de la víctima. Evaluación psicológico forense de la credibilidad y daño psíquico mediante el sistema de evaluación global". A: P. Rivas; G. L. Barrios (dir.). *Violencia de género: Perspectiva multidisciplinar y práctica forense* (pàg. 357-367). Navarra: Thomson Aranzadi.

Arce, R.; Fariña, F.; Freire, M. J. (2002). "Contrastando la generalización de los métodos empíricos de detección del engaño". *Psicología: Teoría, Investigação e Prática* (vol. 2, núm. 7, pàg. 71-86).

Arce, R.; Pampillón, M. C.; Fariña, F. (2002). "Desarrollo y evaluación de un procedimiento empírico para la detección de la simulación de enajenación mental en el contexto legal". *Anuario de Psicología* (vol. 3, núm. 33, pàg. 385-408).

Arce, R.; Novo, M.; Alfaro, E. (2000). "La obtención de la declaración en menores y discapacitados". A: A. Ovejero; M. V. Moral; P. Vivas (ed.). *Aplicaciones en psicología social* (pàg. 147-151). Madrid: Biblioteca Nueva. Bull.

Asworth, A. (1987). "Disentangling disparity". A: D. C. Pennington; S. Lloyd-Bostock (ed.). *The psychology of sentencing: approaches to consistency and disparity* (pàg. 24-35). Oxford: Centro de Estudios Socio-Legales.

Bartol, C. R.; Bartol, A. M. (1987). "History of Forensic Psychology". A: I. B. Weiner; A. K. Hess (ed.). *Handbook of Forensic Psychology*. Nova York / Toronto: Wiley and Sons.

Ben-Shakhar, G. (2002). "A critical review of the control question test". A: M. Kleiner (ed.). *Handbook of polygraph testing* (pàg.103-126). Nova York: Academic Press.

Bensi, L.; Gambetti, E.; Nori, R.; Giusberti, F. (2009). "Discerning truth from deception: the sincere witness profile". *The European Journal of Psychology Applied to Legal Context* (vol. 1, núm. 1, pàg. 101-121).

Blandón-Gitlin, I.; Pezdek, K.; Rogers, R.; Brodie, L. (2005). "The effects of event familiarity on criterion-based content analysis ratings: An experimental study". *Law and Human Behavior* (núm. 29, pàg. 187-197).

Brantingham, P. L. (1985). "Sentencing disparity: an analysis of judicial consistency". *Journal of Quantitative Criminology* (vol. 3, núm. 1, pàg. 281-305).

Böhm, C.; Steller, M. (2008). "Testimonio y trastorno límite de personalidad". A: F. J. Rodríguez; C. Bringas; F. Fariña; R. Arce; A. Bernardo (ed.). *Psicología Jurídica. Entorno judicial y delincuencia* (pàg.135-147). Oviedo: Ediciones de la Universidad de Oviedo.

Bull, R.; Green, J. (1980). "The relationship between physical appearance and criminality". *Medical and Scientific Law* (núm. 20, pàg. 79-83).

Carp, R.; Wheeler, R. (1972). "Sink or swim-socialization of a federal district judge". *Journal of Public Law* (núm. 21, pàg. 359).

Carson, D.; Bull, R. (1995). "Psychology in Legal Contexts: idealism and realism". A: R. Bull; D. Carson (ed.). *Handbook of psychology in legal context* (pàg. 3-11). Chichester: John Wiley and Sons.

Clifford, B. R.; Scott, J. (1978). "Individual and situational factors in eyewitness testimony". *Journal of Applied Psychology* (vol. 3, núm. 63, pàg. 352-359).

Colegio Oficial de Psicólogos de España (1998). *Psicología jurídica. Perfiles Profesionales del Psicólogo* (pàg. 107-120). <<http://www.cop.es/perfiles/contenido/juridica.htm>>

Colwell, K.; Hiscock-Anisman, C. K.; Memon, A. (2002). "Interviewing techniques and the assessment of statement credibility". *Applied Cognitive Psychology* (núm. 16, pàg. 287-300).

Corbett, C. (1987). "Magistrates' and court clerks' sentencing behaviour: an experimental study". A: D. C. Pennington; S. Lloyd-Bostock (ed.). *The Psychology of sentencing: approaches to consistency and disparity* (pàg. 204-216). Oxford: Centro de Estudios Socio-legales.

Cunnien, A. J. (1997). "Psychiatric and Medical Syndromes Associated with Deception". A: R. Rogers (ed.). *Clinical assessment of malingering and deception*. Nova York: Guilford Press.

Dando, C.; Wilcock, R.; Milne, R. (2009). "The cognitive interview: The efficacy of a modified mental reinstatement of context procedure for frontline police investigators". *Applied Cognitive Psychology* (núm. 23, pàg. 138-147).

Davies, G.; Lloyd-Bostock, S.; McMurrin, M.; Wilson, C. (1996). *Psychology, Law, and Criminal Justice*. Berlín: Walter de Gruyter.

Davis, J. H. (1989). "Psychology and law: The last 15 years". *Journal of Applied Social Psychology* (núm. 19, pàg. 199-230).

Davis, M. R.; McMahon, M.; Greenwood, K. M. (2005). "The efficacy of mnemonic components of the cognitive interview: Towards a shortened variant for time-critical investigations". *Applied Cognitive Psychology* (núm. 19, pàg. 75-93).

Davó, F. (1988). *El Tribunal del Jurado. Reflexiones acerca de su Desarrollo Constitucional*. Madrid: Colex.

Diamond, S. S. (1981). "Exploring the sources of sentence disparity". A: B. D. Sales (ed.). *The trial process* (pàg. 387-411). Nova York: Plenum Press.

Diamond, S. S.; Zeisel, H. (1975). "Sentencing council: a study of sentence disparity and its reduction". *University of Chicago Law Review* (núm. 43, pàg. 109-149).

Diges, M.; Alonso-Quecuty, M. L. (1993). *Psicología forense experimental*. València: Promolibro.

Diges, M.; Mira, J. (1988). "La identificación de personas por parte de testigos y víctimas: Medidas de imparcialidad". *Justicia* (núm. 3, pàg. 661-687).

Di Giacomo, J. P. (1981). *Représentations sociales et comportements colectifs* (Tesis doctoral). Universidad Católica de Lovaina.

Doob, A.; Kirshenbaum, H. (1973). "Bias in police lineups-partial remembering". *Journal of Police Science and Administration* (núm. 1, pàg. 287-293).

Easterbrook, J. A. (1959). "The effect of emotion on the utilization and the organization of behavior". *Psychological Review* (núm. 66, pàg. 183-201).

Ebbesen, E. B.; Konecni, V. J. (1981). "The process of adult felons: a causal analysis of judicial decision". A: B. D. Sales (ed.). *The trial process* (pàg. 413-458). Nova York: Plenum Press.

Echeburúa, E.; Corral, P. de; Amor, P. J. (2002). "Evaluación del daño psicológico en víctimas de crímenes violentos". *Psicothema* (núm. 14, pàg. 139-146).

Echeburúa, E.; Corral, P. de; Amor, P. J.; Zubizarreta, I.; Sarasúa, B. (1997). "Escala de gravedad de síntomas del trastorno de estrés postraumático: Propiedades psicométricas". *Análisis y Modificación de Conducta* (núm. 23, pàg. 503-526).

Ekman, M.; O'Sullivan, M. (1994). "Riesgos en la detección del engaño". A: D. C. Raskin (ed.). *Métodos psicológicos en la investigación y pruebas criminales* (pàg. 253-280). Bilbao: Desclée de Brouwer (orig. 1989).

Esplin, P. W.; Boychuk, T.; Raskin, D. C. (1988, juny). "A field validity study of criteria based content analysis of children's statements in sexual abuse cases" (Comunicació presentada en el NATO, *Advances Study Institute on Credibility Assessment*. Maratea, Itàlia).

Eysenck, H. J. (1984). "Crime and personality". A: D. J. Müller; D. E. Blackman; A. J. Chapman (ed.). *Psychology and law* (pàg. 85-100). Nova York: Wiley and Sons.

Fabian, T. (2000). "Psicología Jurídica en Alemania". A: *Actas del I Congreso Hispano-Alemán* (CD). Pamplona: COP-Navarra.

Fabian, T.; Stadler, M.; Wetzels, P. (1996). "The 'authenticity error' in real lineup procedures. Effects of suspect-status and corresponding psychological dissimilarities between target person and distractors: An experimental study". A: G. Davies; S. Lloyd-Bostock; M. McMurrin; C. Wilson (ed.). *Psychology, Law, and Criminal Justice*. Berlín: Walter de Gruyter.

Fariña, F.; Arce, R.; Jóluskin, G. (2000). "Psicología y ley: notas sobre una realidad reciente". *Revista de Historia de la Psicología* (vol. 21, núm. 2-3, pàg. 529-542).

Fariña, F.; Arce, R.; Real, S. (1994). "Ruedas de identificación: De la simulación y la realidad". *Psicothema* (núm. 7, pàg. 395-402).

Fariña, F.; Arce, R.; Novo, M.; Seijo, D. (2012). "De las necesidades de los menores a la intervención: un programa con menores en riesgo de desestructuración familiar". A: M. Isorna; D. Saavedra (coord.). *Prevención de drogodependencias y otras conductas adictivas* (pàg. 305-317). Madrid: Pirámide.

Fariña, F.; Egido, A.; Seijo, D. (2004, julio). "La autoridad parental, una oportunidad para los hijos de padres separados" (Comunicació presentada en I Congreso de Psicología Jurídica, Santiago de Compostel·la).

- Farwell, L. A.; Smith, S. S.** (2001). "Using brain MERMER testing to detect knowledge despite efforts to conceal". *Journal of Forensic Sciences* (núm. 46, pàg. 135-143).
- Feder, B. J.** (oct., 2001). "Truth and justice, by the blip of a brain wave". *New York Times* (pàg. F3).
- Fisher, R. P.; Geiselman, R. E.** (1992). *Memory-enhancing techniques for investigative interview*. Springfield: Charles C. Thomas.
- Fisher, R. P.; Geiselman, R. E.; Raymond, D. S.** (1987). "Critical analysis of police interviewing techniques". *Journal of Police Sciences and Administration* (núm. 15, pàg. 177-185).
- Flexser, A.; Tulving, E.** (1978). "Retrieval independence in recognition and recall". *Psychological Review* (núm. 85, pàg. 153-171).
- Ford, C. V.; King, B. K.; Hollander, M. H.** (1988). "Lies and Liars: psychiatric aspects of prevarication". *American Journal of Psychiatry* (núm. 145, pàg. 554-562).
- Frazier, C. E.; Bock, E. W.** (1982). "Effects of court officials on sentence severity: do judges make a difference?". *Criminology* (núm. 20, pàg. 257).
- Gardner, D. S.** (1933). "The perception and memory of witness". *Cornell Law Quarterly* (núm. 8, pàg. 391-409).
- Garrido, E.** (1994). "Relaciones entre la psicología y la ley". A: J. Sobral; R. Arce; A. Prieto (ed.). *Manual de Psicología Jurídica* (pàg. 17-54). Barcelona: Paidós.
- Garrido, V.** (1991). "Psicología jurídica en España: líneas fundamentales de intervención". *Papeles del Psicólogo* (núm. 48, pàg. 20-25).
- Garrido, E.; Herrero, C.** (1995). "Fiscales y jueces: concordancia entre percepción y realidad". A: E. Garrido; C. Herrero (comp.). *Psicología Política, Jurídica y Ambiental* (pàg. 269-281). Salamanca: Eudema.
- Garzón, A.** (1989). "Marco conceptual y teórico en Psicología Judicial". A: A. Garzón (ed.). *Psicología y Justicia*. València: promolibro.
- Garzón, A.; Herrera, M.; Valcárcel, P.** (1986). "Psicólogos sociales y sistema judicial". *Boletín de Psicología* (núm. 10, pàg. 47-76).
- Gee, E.G.; Jackson, D. W.** (1977). "Bridging the gap: legal education and lawyer competency". *Brigham Young University Law Review* (pàg. 695-990).
- Gibson, E. J.** (1969). *Principles of perceptual learning and development*. Nova York: Prentice Hall.
- Green, E.** (1961). *Judicial attitudes in sentencing: a study of the factors underlying the sentencing practice of the Criminal Court of Philadelphia*. Londres: Macmillan.

Gorestein, G. W.; Ellsworth, P. C. (1980). "Effects of choosing and incorrect photograph on later identification by eyewitness". *Journal of Applied Psychology* (núm. 65, pàg. 616-622).

Gudjonsson, G. H.; Haward, L. (1998). *Forensic psychology: A guide to practice*. Londres: Routledge.

Hagan, J. (1974). "Extra-legal attributes and criminal sentencing: an assessment of a sociological viewpoint". *Law and Society Review* (núm. 8, pàg. 357-383).

Hare, R. D.; Forth, A. E.; Hart, S. D. (1989). "The psychopath as prototype for pathological lying and deception". A: J. C. Yuille (ed.). *Credibility assessment* (pàg. 25-49). Dordrecht: Kluwer.

Hastie, R.; Penrod, S. D.; Pennington, N. (1983). *Inside the Jury*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.

Hathaway, S. R.; McKinley, J. C. (1999). *Inventario multifásico de personalidad de Minnesota-2. Manual*. Madrid: TEA Ediciones.

Hogarth, R. M.; Einhorn, H. J. (1992). "Order effects in belief updating: The belief-adjustment model". *Cognitive Psychology* (núm. 24, pàg. 1-55).

Homel, R. J.; Lawrence, J. A. (1992). "Sentencer orientation and case details". *Law and Human Behavior* (núm. 16, pàg. 509-537).

Ibáñez, T. (1989). *El conocimiento de la realidad social*. Barcelona: Sendal.

Jiménez-Burillo, F.; Clemente, M. (1986). *Psicología social y sistema penal*. Madrid: Alianza Editorial.

Johnson, M. K.; Raye, C. L. (1981). "Reality Monitoring". *Psychological Review* (núm. 88, pàg. 67-85).

Justicia, M. D.; Cantón, J.; Cortés M. R. (2007). "Tipos de custodia, interferencias e intervención". A: J. Cantón; M. R. Cortés; M. D. Justicia (ed.). *Conflictos entre los Padres, Divorcio y Desarrollo de los Hijos* (pàg. 207-241). Madrid: Pirámide.

Kalven, H.; Zeisel, H. (1966). *The American Jury*. Boston: Little Brown.

Kapardis, A. (1985). *Sentencing by English magistrates as a human process*. Nicosia, Chipre: Asselia Press.

Kaplan, J. (1978). *Criminal justice: Introductory cases and materials*. Mineola, NY: Foundation Press.

Kaplan, M. F. (1979). "A model of cognitive processes in jurors". *Representative Research in Social Psychology* (núm. 10, pàg. 48-60).

Kleck, G. (1985). "Life support for ailing hypotheses, modes for summarizing the evidence for racial discrimination in sentencing". *Law and Human Behavior* (núm. 9, pàg. 271-284).

Köhnken, G.; Milne, R.; Memon, A.; Bull, R. (1999). "The cognitive interview: A meta-analysis". *Psychology, Crime, & Law* (núm. 5, pàg. 3-27).

Köhnken, G.; Schimossek, E.; Aschermann, E.; Höfer, E. (1995). "The cognitive interview and the assessment of the credibility of adults' statements". *Journal of Applied Cognitive Psychology* (núm. 80, pàg. 671-684).

Kuehn, L. (1974). "Looking down a gun barrel: Person perception and violent crime". *Perceptual and Motor Skills* (núm. 39, pàg. 1159-1164).

Kuna, D. P. (1978). "One-sided portrayal of Mustenberg". *American Psychologist* (núm. 33, pàg. 700).

Lee, Z.; Klaver, J. R.; Hart, S. D. (2008). "Psychopathy and verbal indicators of deception in offenders". *Psychology, Crime and Law* (vol. 1, núm. 14, pàg. 73-84).

Leippe, M. R.; Wells, G. L.; Ostrom, T. M. (1978). "Crime seriousness as a determinant of accuracy in eyewitness identifications". *Journal of Applied Psychology* (núm. 63, pàg. 345-351).

Lewis, M.; Saarni, C. (1993). *Lying and deception in everyday life*. Nova York: Guilford Press.

Lindsay, R. C. L.; Wells, G. L. (1985). "Improving eyewitness identifications from lineups: Simultaneous versus sequential lineups presentation". *Journal of Applied Psychology* (núm. 70, pàg. 556-564).

Lloyd-Bostock, S. M. (1988). *Law in practice. Applications of psychology to legal decision making and legal skills*. Oxford: Centre for Socio-Legal Studies.

Loftus, E. F. (1979). *Eyewitness testimony*. Cambridge: Harvard University Press.

Loh, W. D. (1981). "Psycholegal research: past and present". *Michigan Law Review* (núm. 79, pàg. 659-707).

Lösel, F. (1990). "Psychology and law: plotting a position in the face of new horizons". *Symposium New Horizons in Law and Psychology, First Official Symposium of the IAAP-Division Psychology and Law, 22 International Congress of Applied Psychology*. Japón: Kyoto.

Lösel, F. (1992). "Psychology and law: overtures, crescendos and reprises". A: F. Lösel; D. Bender; T. Bliessener (ed.). *Psychology and law. International perspectives* (pàg. 3-21). Berlín: Walter de Gruyter.

Malpass, R. S. (1981). "Training in face recognition". A: G. M. Davies; H. D. Ellis; J. W. Sheperf (ed.). *Perceiving and remembering faces* (pàg. 217-285). Londres: Academic Press.

Malpass, R. S.; Devine, P. G. (1981). "Guided memory in eyewitness identification". *Journal of Applied Psychology* (núm. 66, pàg. 343-350).

Malpass, R. S.; Devine, P. G. (1983). "Measuring the fairness of eyewitness identification lineups". A: S. M. A. Lloyd-Bostock; B. R. Clifford (ed.). *Evaluating witness evidence*. Nova York: Wiley.

Manstead, A. S. R.; Wagner, H. L.; MacDonald, C. J. (1986). "Deceptive and non deceptive communications: Sending experience, modality, and individual abilities". *Journal of Nonverbal Behavior* (núm. 10, pàg. 147-167).

Mantwill, M.; Köhnken, G.; Ascherman, E. (1995). "Effects of the cognitive interview on the recall of familiar and unfamiliar events". *Journal of Applied Psychology* (núm. 80, pàg. 68-78).

Manzanero, A. L. (2010). *Memoria de testigos. Obtención y valoración de la prueba testifical*. Madrid: Pirámide.

Manzanero, A. L.; Diges, M. (1994). "El papel de la preparación sobre el recuerdo de sucesos imaginados y percibidos". *Cognitiva* (núm. 6, pàg. 27-45).

Martín, A. M. (1987). *La percepción social del delito* (Tesi doctoral). Universidad de La Laguna.

Masip, J.; Sporer, S. L.; Garrido, E.; Herrero, C. (2005). "The detection of deception with the Reality Monitoring approach: A review of the empirical evidence". *Psychology, Crime, & Law* (vol. 1, núm. 11, pàg. 99-122).

McFatter, R. (1978). "Sentencing strategies and justice: effects of punishment philosophy on sentencing decisions". *Journal of Personality and Social Psychology* (núm. 36, pàg. 1490-1500).

McFatter, R. M. (1986). "Sentencing disparity: perforce or perhance?". *Journal of Applied Psychology* (vol. 2, núm. 16, pàg. 150-164).

Meijer, E. H.; Smulders, F. T. Y.; Merckelbach, H. L. G. J.; Wolf, A. G. (2007). "The P300 is sensitive to concealed face recognition". *International Journal of Psychophysiology* (núm. 66, pàg. 231-237).

Memon, A.; Cronin, O.; Eaves, R.; Bull, R. (1993). "The cognitive interview and the child witness". A: N. K. Clark; G. M. Stephenson (ed.). *Issues in criminology and legal psychology. Children, evidence and procedure* (vol. 20). Leicester: British Psychological Society.

Miller, G. R.; Burgoon, J. K. (1982). "Factors affecting assessments of witness credibility". A: N. L. Kerr; R. M. Bray (ed.). *The psychology of the courtroom*. Nova York: Academic Press.

Mira, E. (1961). *Manual de psicología jurídica* (5a. ed., orig. 1932). Buenos Aires: El Ateneo.

Moskowitz, M. J. (1977). "Hugo Münsterberg: A study in the history of applied psychology". *American Psychologist* (núm. 32, pàg. 824-842).

Muñoz-Sabaté, L. (1975). "Método y elementos para una psicología jurídica". *Anuario de Sociología y Psicología Jurídica* (núm. 2, pàg. 7-29).

Muñoz-Sabaté, L. (1980). "Métodos y elementos para una Psicología Jurídica". A: L. Muñoz; R. Bayés; F. Munné (ed.). *Introducción a la Psicología Jurídica* (pàg. 15-46). Mèxic: Trillas.

Navon, D. (1990). "How critical is the accuracy of eyewitness memory? Another look at the issue of the lineup diagnosticity". *Journal of Applied Psychology* (núm. 75, pàg. 506-510).

Nemeth, C. J. (1986). "Procesos de grupo y jurados: Estados Unidos y Francia". A: S. Moscovici (ed.). *Psicología Social I*. Buenos Aires: Paidós.

Novo, M.; Arce, R.; Seijo, D. (2000). "La decisión de sentencia: una mirada hacia la disparidad". *I Congreso Hispano-Alemán de Psicología Jurídica*. Pamplona.

Palys, T. S.; Divorsky, S. (1984). "Judicial decision making: an examination of sentencing disparity among canadian provincial court judges". A: D. J. Müller; D. E. Blackman; A. J. Chapman (ed.). *Psychology and Law: topics from an international conference* (pàg. 333-344). Nova York: Wiley.

Parker, A. D.; Brown, J. (2000). "Detection of deception: Statement Validity Analysis as a means of determining truthfulness or falsity of rape allegations". *Legal and Criminological Psychology* (núm. 5, pàg. 237-259).

Pennington, D. C.; Lloyd-Bostock, S. M. (1987). "Introduction: issues and problems in the psychology of sentencing". A: D. C. Pennington; S. Lloyd-Bostock (ed.). *The Psychology of sentencing: approaches to consistency and disparity* (pàg.1-9). Oxford: Centro de Estudios Socio-legales.

Pennington, N.; Hastie, R. (1986). "Evidence evaluation in complex decision making". *Journal of Personality and Social Psychology* (vol. 2, núm. 51, pàg. 242-258).

Pepitone, A.; DiNubile, M. (1976). "Contrast effects in judgment of crime severity and the punishment of criminal violators". *Journal of Personality and Social Psychology* (núm. 33, pàg. 448-459).

Porter, S.; Yuille, J. C. (1996). "The language of deceit: An investigation of the verbal clues in the interrogation context". *Law and Human Behavior* (núm. 20, pàg. 443-458).

Roberts, K. P.; Lamb, M. E. (en premsa). "Reality-Monitoring characteristics in confirmed and doubtful allegations of child sexual abuse". *Applied Cognitive Psychology*.

Rogers, R. (1997). "Researching dissimulation". A: R. Rogers (ed.). *Clinical assessment of malingering and deception* (pàg. 398-426). Nova York: Guilford Press.

Rosenfeld, J. P. (2009). "Foreword and overview". *Applied Psychophysiology and Biofeedback* (núm. 34, pàg. 145-148).

Saks, M.; Hastie, R. (1986). *Social Psychology in court*. Londres: Van Nostrand.

Shephard, J. W.; Ellis, H.; Davies, G. M. (1982). *Identification evidence. A psychological evaluation*. Aberdeen: Aberdeen University Press.

Shoemaker, D.; South, D.; Lowe, J. (1973). "Facial stereotypes of deviants and judgements of guilt or innocence". *Social Force* (núm. 51, pàg. 627-633).

Sierra, J. C.; Jiménez, E. M.; Bunce, D. (2006). "Técnicas de evaluación en psicología jurídica y forense". A: J. C. Sierra; E. M. Jiménez; G. Buena-Casal (ed.). *Psicología forense: manual de técnicas y aplicaciones* (pàg. 485-525). Madrid: Biblioteca Nueva.

Small, M. A. (1993). "Legal psychology and therapeutic jurisprudence". *Saint Louis University Law Journal* (núm. 37, pàg. 675-700).

Smith, J. E.; Plebam, R. J.; Shaffer, D. V. (1982). Effects of interrogator bias and police trait questionnaire on the accuracy of the eyewitness identification. *Journal of Social Psychology* (núm. 116, pàg. 19-26).

Sobral, R.; Arce, R.; A. Prieto (ed.). *Manual de Psicología Jurídica*. Barcelona: Paidós.

Sobral, J.; Prieto, A. (1994). *Psicología y Ley. Un examen de las decisiones judiciales*. Madrid: Eudema.

Sporer, S. L. (1997). "The less travelled road to truth: Verbal cues in deception detection in accounts of fabricated and self-experienced events". *Applied Cognitive Psychology* (núm. 11, pàg. 373-397).

Sporer, S. L. (2008). "Lessons from the origins of eyewitness testimony research in Europa". *Applied Cognitive Psychology* (núm. 22, pàg. 737-757).

Sporer, S. L.; Schwandt, B. (2007). "Moderators of nonverbal indicators of deception. A meta-analytic synthesis". *Psychology, Public Policy, and Law* (vol. 1, núm. 13, pàg. 421-446).

Stasser, G.; Kerr, N. L.; Davis, J. H. (1989). "Influence processes and consensus models in decision-making groups". A: P. B. Pauls (ed.). *Psychology of Group Influence* (2a. ed.). Hillsdale, N.J.: LEA.

Steller, M.; Boychuck, T. (1992). "Children as witness in sexual abuse cases: Investigative interview and assessment techniques". A: H. Dent; R. Flin (ed.). *Children as witness*. Chichester: Wiley and Sons.

Sutton, L. (1978). *Variations in federal criminal sentences: a statistical assessment at the national level*. Washington, DC: National Criminal Justice Information and Statistics Service.

Tanford, S.; Penrod, S. (1984). "Social influence model: A formal integration of research on majority and minority influence processes". *Psychological Bulletin* (núm. 95, pàg. 189-225).

Thibaut, J. W.; Walker, L. (1975). *Procedural justice: A psychological analysis*. Hillsdale, NJ: LEA.

Tulving, E. (1974). "Cue-dependent forgetting". *American Scientist* (núm. 62, pàg. 74-82).

Tversky, A. (1977). "Features of similarity". *Psychological Review* (núm. 84, pàg. 327-352).

United Nations (1988). *Committee on crime prevention and control. Report on the tenth session*. Viena: United Nations Publications.

Vidmar, N. (1972). "Effects of decision alternatives on the verdicts and social perceptions of simulated jurors". *Journal of Personality and Social Psychology* (núm. 22, pàg. 211-218).

Vilariño, M.; Arce, R.; Fariña, F. (2013). "Forensic-clinical interview: reliability and validity for the evaluation of psychological injury". *The European Journal of Psychology Applied to Legal Context* (vol. 1, núm. 5, pàg. 1-21).

Vrij, A. (2000). *Detecting lies and deceit*. Chichester: Wiley.

Vrij, A. (2005). "Criteria-based content analysis: A qualitative review of the first 37 studies". *Psychology, Public Policy and Law* (núm. 11, pàg. 3-41).

Vrij, A. (2008). *Detecting lies and deceit: Pitfalls and opportunities*. Chichester: John Wiley and Sons.

Vrij, A.; Akehurst, L. (1998). "Verbal communication and credibility: statement validity". A: A. Memon; A. Vrij; R. Bull (ed.). *Psychology and law. Truthfulness, accuracy and credibility* (pàg. 3-31). Londres: McGraw-Hill.

Vrij, A.; Akehurst, L.; Soukara, S.; Bull, R. (2004). "Detecting deceit via analyses of verbal and nonverbal behavior in children and adults". *Human Communication Research* (núm. 30, pàg. 8-41).

Vrij, A.; Edward, K.; Roberts, K. P.; Bull, R. (Julio, 1999). "Detecting deceit via criteria based content analysis, reality monitoring and analysis of

non verbal behavior". *The First Joint Meeting of the American Psychology-Law Society and the European Association of Psychology and Law*. Dublín.

Vrij, A.; Edward, K.; Roberts, K. P.; Bull, R. (2000). "Detecting deceit via analysis of verbal and non verbal behavior". *Journal of Nonverbal Behavior* (núm. 24, pàg. 239-263).

Vrij, A.; Mann, S. A.; Fisher, R. P.; Leal, S.; Milne, R.; Bull, R. (2008). "Increasing cognitive load to facilitate lie detection: the benefit of recalling an event in reverse order". *Law and Human Behavior* (núm. 32, pàg. 253-265).

Weick, K. E. (1985). "Systematic observational methods". A: G. Lindzey; E. Aronson (ed.). *The handbook of social psychology* (vol. 1, pàg. 567-634). Hillsdale, N. J.: LEA.

Weinberg, H. I.; Baron, R. S. (1982). "The despicable eyewitness". *Personality and Social Psychology Bulletin* (núm. 8, pàg. 60-67).

Wells, G. L. (1993). "What do we know about eyewitness identification?". *American Psychologist* (núm. 48, pàg. 553-571).

Wells, G. L.; Leippe, M.; Ostrom, T. (1979). "Guidelines for empirically assessing the fairness of a lineup". *Law and Human Behavior* (núm. 3, pàg. 285-293).

Wells, G. L.; Luus, E. (1990). "Police lineups as experiments: Social methodology as a framework for properly-conducted lineups". *Personality and Social Psychology Bulletin* (núm. 16, pàg. 106-117).

Wells, G. L.; Turtle, J. W. (1986). "Eyewitness identification: The importance of lineup models". *Psychological Bulletin* (núm. 3, pàg. 320-329).

Wice, P. B. (1981). "Judicial socialization: The Philadelphia experience". A: J. A. Cramer (ed.). *Courts and judges*. Beverly Hills: Sage.

Yerkes, R. M.; Dodson, J. D. (1908). "The relation of strength of stimulus to rapidity of habit-formation". *Journal of Comparative and Neurological Psychology* (núm. 18, pàg. 459-482).

Yuille, J. C. (1988). "The systematic assessment of children's testimony". *Canadian Psychology* (núm. 29, pàg. 247-262).